

Filosofic, despre Părintele Dumitru Stăniloae

Nicolae Turcan

Sandu Frunză publică într-o a doua ediție, revăzută și adăugită, *Experiența religioasă în gândirea lui Dumitru Stăniloae. O etică relațională* (București, Editura Eikon, 2016), la origine o teză de doctorat în filosofie, în care își propune o analiză a gândirii Părintelui Stăniloae din perspectiva și cu mijloacele filosofiei religiei. Situată interdisciplinar, între filosofie și teologie, cartea este binevenită în contextul discuțiilor contemporane privind depășirea metafizicii de către teologia Tradiției Bisericii și se prezintă ca o lectură provocatoare pentru filosofi și teologi deopotrivă. Pe de o parte, ea folosește un limbaj filosofic, din care nu lipsesc concepte precum ființă, Sacru transcendent, sacru transcendental, diferență ontologică ș.a., la care se adaugă distincții ca etic – existențial și ontic – ontologic; pe de altă parte, limbajul teologic nu dispăre în spatele abordării filosofice, ci este prezent prin termeni capitali pentru gândirea Părintelui Stăniloae și pentru dogmatica Bisericii: ființă și ipostas, energii necreate, teandrie, golire a minții, rugăciune, cheneză, îndumnezeire, Treime, hristologie, catafatism și apofatism etc.

Structurată în opt capitole cuprinse în trei părți mari („Experiența religioasă creștină”, „Spațiul median al experienței religioase” și „Considerații finale”), cartea oferă comparații binevenite cu alte religii, incluzând referințe și discuții despre mai mulți filosofi ai religiilor, printre care Rudolf Otto și Mircea Eliade. Cum intenția autorului este aceea de a propune „o lectură a operei lui Dumitru Stăniloae prin prisma experienței religioase” (p. 19), aceste „oglinzi” potențează, de fapt, felul în care experiența religioasă este articulată în opera teologului român, reușind totodată să evite pericolul relativismului religios.

Ion Petrovici spunea undeva că religia este practica metafizicii. Este o definiție reduționistă, inteligibilă pentru contextul culturii române de atunci, dar insuficientă pentru cel de astăzi. Sandu Frunză merge mai departe și distinge între etică și morală, lăsând să se înțeleagă nu doar faptul că morală este practica eticii, afirmație care se suprapune parțial peste cea a lui Petrovici, ci și că acțiunea morală a omului este de tip teandric, adică o împreună lucrare, comunicare și comuniune între om și Dumnezeu. Acesta este „sensul teandric al eticii relaționale” (p. 22), care se adaugă sensului său existențial: „Etica relațională are în centru ideea că iubirea, ca structură existențială, este premisa oricărei acțiuni umane morale” (p. 23).

În opinia lui Sandu Frunză, iubirea este cea care caracterizează „etica relațională” a Părintelui Stăniloae, tot iubirea fiind premisă și finalitate pentru devenirea teandrică a omului. „Modul în care este concepută iubirea relevă specificitatea eticii relaționale presupusă de gândirea lui Dumitru Stăniloae. Ființa umană se reconstruiește continuu pe sine asumând în existența sa structura intersubiectivității divine. În relațiile sale comunitare, omul acționează în baza semnificării binelui ca iubire. El se angajează într-o suită de relații care îi relevă calitatea de persoană nu în

numele unui sistem universal abstract de valori, ci în virtutea identificării binelui cu iubirea” (p. 77). Această devenire a omului este înțeleasă cu ajutorul doctrinei patristice a asemănării, pe care Sandu Frunză o numește „relația chip – Arhetip”. Relațiile dintre oameni se împlinesc ca iubire în măsura în care ele se aseamănă cu relațiile intratreimice. În toată această discuție se întâlnesc referințe, comparații și paralele cu câțiva filosofi – Descartes, Levinas, Buber și Heidegger –, ceea ce asigură fundalul filosofic al cărții.

Există, de asemenea, și o prezentare a polemicii Stăniloae – Blaga, meritul autorului fiind acela de a o fi tratat cu obiectivitate. În acest punct, analiza conchide că demersul critic al Părintelui Stăniloae, deși „îndreptătit din punct de vedere teologic”, are neajunsul de a-l fi judecat pe Blaga cu un etalon impropriu, pe care filosofia acestuia nu îl reclama, de vreme ce prin opera sa n-a dorit să răspundă niciunei probleme teologice (pp. 59-60).

Din punct de vedere teologic, Sandu Frunză abordează diferite teme esențiale pentru gândirea Părintelui Stăniloae, printre care: doctrina Sfintei Treimi, ca „structură a supremei iubiri”; modulele cunoașterii lui Dumnezeu – catafatică (pozitivă), apofatică (negativă) și din împrejurările vieții; timpul și spațiul, care apar drept intervale ale întâlnirii omului cu Dumnezeu (merită amintită aici superba definiție a timpului oferită de Părintele Stăniloae: „Timpul este intervalul dintre chemarea lui Dumnezeu și răspunsul omului”, *apud* Frunză, p. 128). De asemenea, este riguros teologic analizată antinomia dogme – apofatism, arătându-se că nu există „niciun fel de contradicție între caracterul definit al dogmelor și conținutul lor infinit” (p. 152), dogma fiind „cunoaștere trăită”. Sandu Frunză folosește într-un mod original sintagma de „orizont dogmatic”, care cuprinde

Masahiro Kasai
serigrafie, 80 x 55 cm

Sunetul cade din cer (2014)

în același timp și limitarea, și dezlinitarea acestui concept (atât de prost înțeles începând cu filosofia kantiană). Dogmele nu impun tipare închise, ci prin antinomiile lor ajută mintea să se golească pentru a face loc experienței mistice (pp. 31-32).

Cartea poate fi citită și judecată dintr-o dublă perspectivă, filosofică și teologică. Filosofic, ea se înscrie în orizontul postmetafizic contemporan, cu câteva excepții, dintre care cea mai notabilă este referința la ideea „sacralului transcendent” din om, o idee care în măsura în care deține un rol transcendental de constituire a experienței religioase, nu depășește orizontul metafizicii. Dimensiunea postmetafizică este însă prezentă, chiar dacă nu sub acest nume, ceea ce atestă faptul că gândirea Părintelui Stăniloae și experiența religioasă ortodoxă pot ilustra această direcție: „Creștinismul nu este deschis spre o metafizică sau spre o teologie a Ființei, ci spre o teologie a persoanei sau o ontologie a iubirii” (p. 82). Din perspectivă teologică, se poate afirma că aceste pagini păstrează spiritul gândirii Părintelui Stăniloae, rămânând fidele teologiei sale.

În *Teologia dogmatică ortodoxă*, Dumitru Stăniloae scria: „Comuniunea cu Persoana sau comuniunea cu Persoanele infinite devine pentru oameni mijlocul de înaintare nesfârșită în cunoaștere, în iubire... Sensul existenței nu poate fi încoronat decât în lumina nelimitată și eternă a unei vieți transcendente... Omul tinde spre o realitate personală infinită, superioară lui, din care să se poată hrăni la infinit, fără să dispună de ea, dat fiind posibilitățile lui limitate, dar și fără ca să dispară apoi în ea” (TDO, vol. 1, *apud* Sandu Frunză, pp. 15-17). Prin interpretarea propusă, cartea *Experiența religioasă în gândirea lui Dumitru Stăniloae*, semnată de Sandu Frunză, ilustrează această viziune a personalismului creștin și susține importanța experienței religioase, a comunicării generalizate și a comuniunii prin iubire. Adăugându-se bibliografiei în creștere despre personalitatea și opera marelui teolog ortodox român, cartea profesorului Frunză are o poziție unică, fiindcă ne oferă gândirea teologică a Părintelui Stăniloae din interiorul orizontului filosofiei religiei, reușind să păstreze fidelitatea teologică și în același timp să o îmbogățească interpretativ.